

ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТА ЕКОЛОГІЗАЦІЯ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

УДК 658:630*181.35

Циганенко Г.В.,
*к.е.н., доцент, доцент кафедри менеджменту організацій
Житомирський національний агроекологічний університет*
Кобзар С.К.,
*старший викладач кафедри іноземної мови
Житомирський державний технологічний університет*

МЕТОДИЧНИЙ ПІДХІД ДО ОЦІНКИ СТАНУ ЕКОЛОГІЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ ПІДПРИЄМСТВ ЛІСОВОЇ ГАЛУЗІ

Tsyhanenko H.V.,
*cand.sc.(econ.), assoc. prof., assistant professor
of the department of management of organization
Zhytomyr National Agroecological University*
Kobzar S.K.,
*senior lecturer of the department of foreign languages
Zhytomyr State Technological University*

THE METHODOICAL APPROACH TO THE ASSESSMENT OF THE ENVIRONMENTAL MANAGEMENT AT THE ENTERPRISES OF FORESTRY SECTOR

Постановка проблеми. Формування системних знань щодо управління підприємством, в тому числі, і з точки зору екологічного аспекту, визначають успішність його бізнесу. Так, в конкурентних умовах екологічні аспекти управління підприємствами всіх галузей набувають в Україні подальшого поширення. Впровадження та застосування вітчизняними підприємствами стандартів ISO серії 14000 – родини міжнародних стандартів, що пов'язані із навколишнім середовищем та покликаних допомогти підприємствам створити систему екологічного менеджменту, дозволяє підвищити їх екологічну відповідальність: звести до мінімуму негативний вплив господарської діяльності на навколишнє середовище, дотримуватись законів, правил та інших екологічноорієнтованих вимог, постійно удосконалюватись в цих напрямках. В умовах сьогодення, підтверджена сертифікатом відповідності, сформована система екологічного менеджменту, стає частиною системи загального менеджменту підприємства та впливає на його конкурентоспроможність, в тому числі, і на зарубіжних ринках.

Особливості функціонування підприємств лісової галузі, що одночасно пов'язане із антропогенним (техногенним) та природним характером, вимагають специфічних підходів до впровадження, застосування системи екологічного менеджменту, адже раціональне використання та відтворення лісових ресурсів стає необхідною умовою при управлінні такими підприємствами насамперед в умовах радіаційного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи. Таким чином, важливою проблемою стає оцінювання стану екологічного менеджменту в умовах підприємств лісової галузі, що, разом із визначеними екологічними орієнтирами управління, повинні узгодити свою господарську діяльність з принципами ведення глобального лісового господарства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у розвиток теоретико-методологічних засад та практичних рекомендацій щодо впровадження, формування та функціонування системи екологічного менеджменту в умовах підприємств зробили А. М. Дейнека [1], О. І. Дребот [2], С. О. Задача [2], П. В. Кравець [3], В. В. Лавров [8], І. М. Лицур [4], І. М. Синякевич [5], О. І. Фурдичко [8], М. Х. Шершун [9] та ін. Проте, численні розробки методичних аспектів оцінювання стану екологічного менеджменту в умовах підприємств лісової галузі не мають єдиної

методології. Зважаючи на особливості та специфіку господарювання підприємств лісової галузі, актуальним є розробка методичного підходу до оцінки стану екологічного менеджменту за умов дотримання принципів ведення глобального лісового господарства.

Постановка завдання. Метою дослідження є розробка методичного підходу до оцінки стану екологічного менеджменту в умовах функціонування підприємств лісової галузі. Об'єктом дослідження є засади формування системи та процес здійснення екологічного менеджменту. Предметом дослідження є особливості застосування аспектів екологічного менеджменту у функціонуванні підприємств лісової галузі.

В процесі дослідження застосовано системний підхід до вивчення закономірностей в контексті взаємоузгодженості та взаємодоповнюваності складових Принципів, критеріїв та індикаторів в процедурі сертифікації на відповідність стандартам FSC (Лісової Опікунської Ради); абстрактно-логічний метод застосовано для обґрунтування результатів причинно-наслідкових зв'язків стосовно впливів на навколишнє середовище та ролі екологічного менеджменту в підвищенні рівня конкурентоспроможності підприємств лісової галузі; розрахунок інтегрального показника стану дотримання системи екологічного менеджменту здійснено на основі використання бінарних показників та методу бальних оцінок.

Виклад основного матеріалу дослідження. Внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС радіоактивне забруднення лісів було зафіксоване у 18 областях України. Ведення лісгосподарської діяльності в радіоактивно забруднених лісових насадженнях наразі регламентується в Україні законодавчими та нормативними актами. Формування екологічної політики вітчизняними підприємствами стає важливим етапом у запровадженні ними системи екологічного менеджменту. Постійна взаємодія підприємств лісової галузі із навколишнім середовищем зобов'язує керівництво впроваджувати у господарську діяльність екологічні стандарти. Власне, саме така політика в подальшому дозволяє формулювати цілі та завдання, що спрямовані на поліпшення екологічних показників діяльності. Але для підтвердження екологічної чистоти продукції підприємств лісової галузі, ведення, відповідно до міжнародних екологічних стандартів щодо безпеки навколишнього середовища, лісового господарства, необхідно проводити сертифікацію лісів. Активно з 2004 р. незалежна аудиторська компанія "Інститут ринкової екології" (Швейцарія) за схемою FSC (Лісової Опікунської Ради) і дотепер продовжує процес сертифікації державних підприємств по веденню лісового господарства, зокрема, окремих напрямів їх діяльності, особливо щодо попередження нанесення шкоди навколишньому середовищу.

В переважній більшості вітчизняних підприємств лісової галузі процедура ідентифікації екологічних аспектів є недостатньо встановленою. Виконувати її стосовно всіх видів діяльності, продукції і послуг, щодо яких вона може здійснювати контроль і на які може впливати, вкрай важко. Конкурентоспроможність підприємств лісової галузі реалізується через вигоди у трикутнику стосунків зі споживачами, державою та позитивною роллю у подоланні негативних екологічних наслідків. Формування екологічної політики буде базою для подальшого впровадження системи екологічного менеджменту. Вона буде наділена такими специфічними, крім функцій загального менеджменту, функціями, пов'язаними з: управлінням запасами природних ресурсів, їх використанням, транспортуванням, розміщенням виробництва; управлінням процесами технологічних інновацій, утилізацією та використанням відходів, екологічною безпекою; соціодинамікою культури, урбанізацією та регіональною екологічною обстановкою. Еколого-економічні аспекти діяльності підприємств лісової галузі в цілому можна розподілити на три проблемних аспекти. У секторі "Лісове господарство в цілому" визначатимуться проблеми, пов'язані із продуктивністю лісів, доступністю до лісів та конкуренція за землі. У секторі "Деревообробне виробництво" проблемами управління будуть: ризики підвищення цін на енергоносії, сировинні матеріали, торгівля екологічно-маркованою продукцією. У секторі "Ринки та продукція" проблемами будуть: ринки вуглецю, що пов'язані з акцептуванням вуглецевих кредитів; біоенергетичні ринки, що пов'язані з подальшим розширенням політики виробництва біопалива; конкурентоздатність продукції лісового сектора [1]. Відмітимо, що далеко не всі з виявлених і задокументованих аспектів колись були адекватно оцінені керівництвом підприємств.

Екологічний менеджмент підприємства лісової галузі представляє собою управління, що орієнтоване на розвиток і саморозвиток, оскільки його не можна ввести відразу. Його послідовний розвиток залежить від появи нових знань та їх усвідомлення для "нової" якості управління в контексті екологічного менеджменту. Таким чином, при формуванні системи екологічного менеджменту підприємства лісової галузі та оцінці його стану необхідно відштовхуватись від міжнародної практики – дотримання принципів ведення лісового господарства Лісової Опікунської Ради (ЛОР). Апробуємо дану методику в умовах Державного підприємства "Овруцьке спеціалізоване лісове господарство (ДП "Овруцький спецлісгосп") Житомирської області.

Суть методичного підходу до оцінки стану екологічного менеджменту полягає в застосуванні схеми сертифікації на відповідність стандартам FSC (Лісової Опікунської Ради), що складаються з 10 Принципів, кожен з яких містить 52 критерії, розподілені на індикатори. Загальна кількість індикаторів за 10 Принципами ЛОР становить 176 [7]. Так, у Принципі 1 "Відповідність чинному законодавству критеріям та

принципам ЛОР" налічується 6 критеріїв та 17 індикаторів. Тільки 7 індикаторів дотримано в умовах досліджуваного підприємства стосовно Принципу 1 (індикатори: 1.1.1; 1.1.2; 1.2.1; 1.2.4; 1.3.2; 1.5.1; 1.5.2). Із загальної кількості індикаторів за критеріями Принципу 1 це становило 41%, або коефіцієнт – 0,41. Відповідно до інших Принципів ЛОР, стан дотримання ДП "Овруцький спецлісгосп" критеріїв та індикаторів ведення лісового господарства за схемою ЛОР представлено на рис. 1.

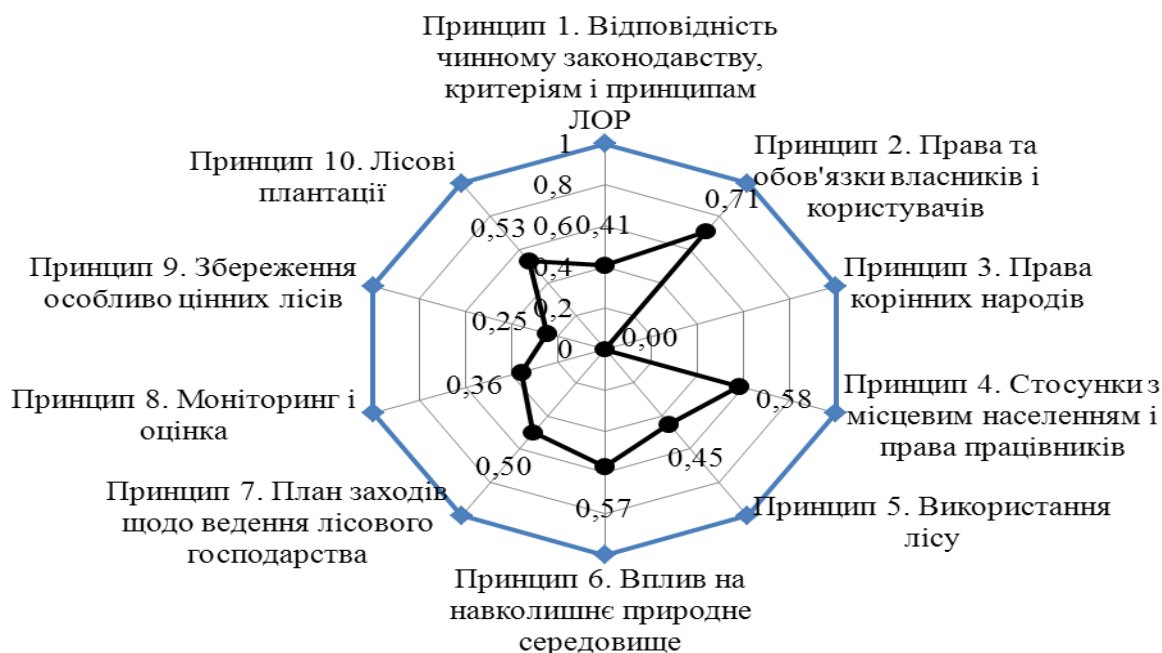

Рис. 1. Стан дотримання ДП "Овруцький спецлісгосп" принципів ведення лісового господарства за схемою Лісової Опікунської Ради (FSC)

Джерело: власні дослідження

В Україні Принцип 3 "Права корінних народів" не застосовується, оскільки відсутні народи, народності, етнічні групи, які відповідають визначенню корінних народів, представленому Організацією Об'єднаних Націй. Відповідно до проведеного аналізу стану організації та ефективності робіт ДП "Овруцький спецлісгосп", середній рівень дотримання Принципів ЛОР, що становив 0,48, є низьким. Дослідимо стан дотримання вимог щодо впливу діяльності досліджуваного підприємства на навколишнє природне середовище, відповідно до Принципу 6 "Вплив на навколишнє середовище". Вага цього Принципу серед Принципів ЛОР за наявності критеріїв та переліку індикаторів була найбільшою та становила 19,3%. Вага кожного критерію за даним Принципом визначається як частка в загальній сукупності індикаторів. Так, в критерії 6.1 виділено 5 індикаторів, в цілому за Принципом – 42 індикатори, отже, вага критерію 6.1 становила 11,9%. Відповідно, в умовах підприємства за даним критерієм виконувалось всього 3 індикатори. Враховуючи вагу критерію у загальній сумі критеріїв та стан дотримання індикаторів за кожним критерієм, було отримано такі показники відповідності (табл. 1).

Таблиця 1

Стан дотримання системи екологічного менеджменту ДП "Овруцький спецлісгосп" Принципам ЛОР

Критерії	Вага	Відповідність
1	2	3
1. Оцінювання впливу на навколишнє природне середовище має виконуватися відповідно до масштабу та інтенсивності лісгосподарських заходів ...	11,9	7,1
2. Необхідно вживати заходів щодо захисту рідкісних видів та видів, існування яких під загрозою або у небезпеці ...	21,4	9,6
3. Екологічні функції і корисності лісу мають підтримуватися неушкодженими, поліпшуватися або відновлюватися ...	16,7	14,4
4. Репрезентативні зразки існуючих екосистем у межах ландшафту мають зберігатися в їх природному стані з урахуванням масштабів та інтенсивності ведення лісового господарства ...	4,7	0,0
5. Підготовлені в письмовому вигляді та прийняті до виконання керівні принципи щодо боротьби з ерозією, захисту водних ресурсів, мінімізації впливу на ліс під час лісозаготівель, будівництва доріг та інших механічних порушень ...	11,9	7,1
6. Система ведення лісового господарства має сприяти розвитку і використанню безпечних для навколишнього природного середовища нехімічних методів боротьби із шкідниками ...	11,9	11,9

продовження табл. 1

1	2	3
7. Хімічні препарати, ємності, рідкі та тверді неорганічні відходи, включаючи залишки пального і мастил, слід видаляти екологічно прийнятним способом ...	4,7	0,0
8. Застосування біологічних препаратів має документуватися, бути скороченим до необхідного мінімуму, відстежуватися й контролюватися ...	7,1	2,4
9. Використання інтродуцентів має ретельно контролюватися та активно відстежуватися з метою уникнення несприятливих екологічних наслідків ...	4,7	0,0
10. Перетворення лісів на лісові плантації або їх використання як нелісових територій не повинно відбуватися, за винятком випадків, коли таке перетворення: спостерігається на дуже обмеженій частині підприємства.	4,7	4,7
Інтегральний коефіцієнт	1,0	0,57

Джерело: власні дослідження

Як свідчить проведений аналіз щодо дотримання Принципу 6 "Вплив на навколишнє середовище", ДП "Овруцький спецлісгосп" лише на 57,2% виконує дані екологічні зобов'язання. Слід звернути увагу на те, що критерій 4 – унікальність збереження екосистем, критерій 7 – видалення екологічними способами хімічних препаратів та інших відходів, критерій 9 – використання інтродуцентів в умовах підприємства не дотримуються. Представимо графічно стан дотримання критеріїв Принципу 6 "Вплив на навколишнє середовище" (рис. 2).

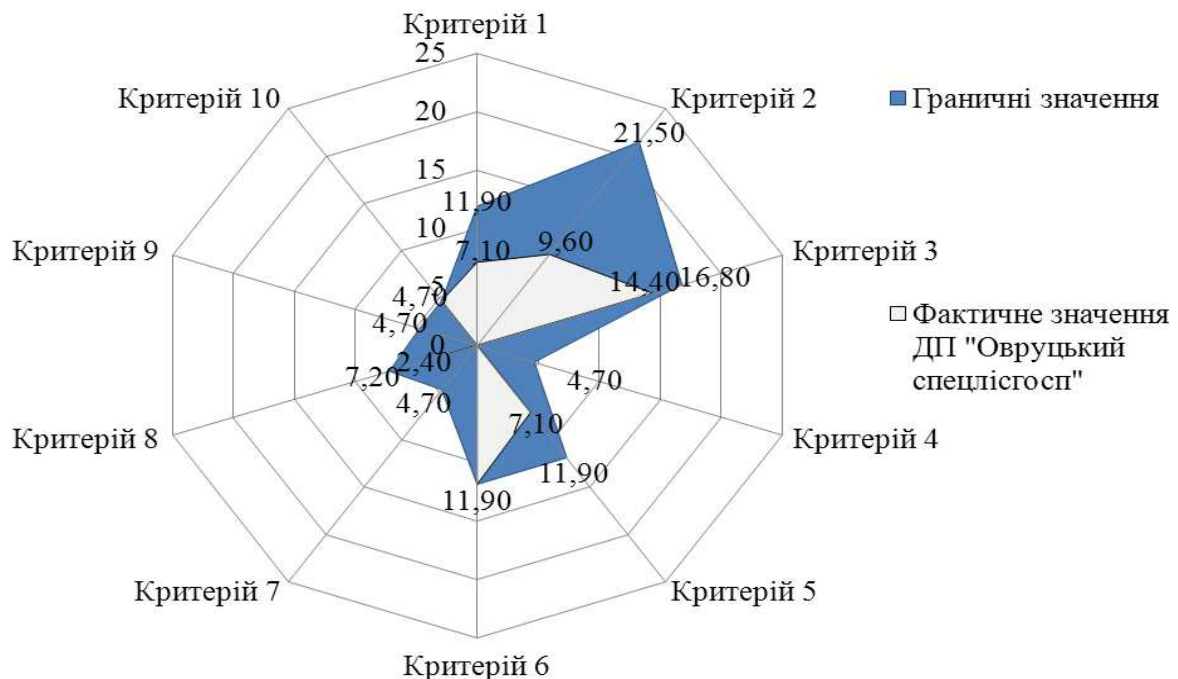

Рис. 2. Стан дотримання критеріїв Принципу 6 "Вплив на навколишнє природне середовище" ДП "Овруцький спецлісгосп"

Джерело: власні дослідження

Критерій 6, що стосується ведення лісового господарства повинен сприяти розвитку та використанню безпечних для навколишнього природного середовища нехімічних методів боротьби із шкідниками та намагатися уникати застосування хімічних пестицидів. Потрібно заборонити використання пестицидів типу 1А і 1В за класифікацією Всесвітньої організації охорони здоров'я, хлорорганічних, стійких, токсичних та таких, чиї продукти розпаду залишаються біологічно активними та накопичуються в трофічному ланцюзі поза їх цільовим використанням, а також будь-яких пестицидів, заборонених міжнародними угодами. У разі використання хімічних препаратів з метою мінімізації загрози здоров'ю людей і навколишньому природному середовищу слід застосовувати відповідне обладнання та проводити навчання персоналу, дотримуватись заходів екологічної безпеки, оскільки Овруцький район Житомирської області має місце зараження радіонуклеїдами. Таким чином, система екологічного менеджменту направлена на покращення екологічної ситуації лісів Овруцького району Житомирської області, проте знаходиться на початковій стадії щодо їх відновлення та застосування нових методів управління.

Висновки з даного дослідження. Система екологічного менеджменту в умовах ДП "Овруцький спецлісгосп", за проведеною оцінкою, повинна включатись в організаційну структуру, в частину

планування діяльності щодо процедур, процесів та ресурсів, відобразитись у корпоративній культурі та відповідальності, принципово орієнтуватись на "новий тип управління", що визначатиме гармонію у взаєминах людина-природа, і, разом з тим, включаючи регулювання екологічних процесів, сприяти підвищенню конкурентоспроможності підприємства на вітчизняному та закордонному ринках. Екологічний менеджмент повинен охоплювати навколишнє природне середовище і всі аспекти бізнес-діяльності, узгоджувати їх у пріоритетних напрямках розвитку та забезпечувати поточну та довгострокову конкурентоспроможність підприємств лісової галузі.

Література

1. Дейнека А.М. Лісове господарство: еколого-економічні засади розвитку : монографія / А.М. Дейнека. – К. : Знання, 2009. – 350 с.
2. Дребот О.І. Методологічні основи інституціонального забезпечення збалансованого розвитку лісового сектора економіки / О.І. Дребот, С.О. Задачаина // Збалансоване природокористування. – 2013. – № 4. – С. 10-16.
3. Кравець П.В. Особливості розвитку екологічного менеджменту в лісовому господарстві / П.В. Кравець // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2011. – Т.1, №3. – С. 188-194.
4. Лицур І.М. Еколого-економічні проблеми просторової організації лісового комплексу України : монографія / І.М. Лицур. – К. : РВПС України НАН України, 2010. – 320 с.
5. Синякевич І.М. Екологічна сертифікація лісів: теорія і практика [Електронний ресурс] / І.М. Синякевич. – Режим доступу:<http://www.derevo.info/content/detail/87>
6. Системы экологического менеджмента [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ektor.ru/pages/iso.asp?id=6>. – Назва з екрану.
7. Стандарт організацій України: "Сертифікація системи ведення лісового господарства. Принципи, критерії та індикатори" (СОУ 02.0-33692178-001:2008) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sfmu.org.ua/FSC.pdf>
8. Фурдичко О.І. Лісова галузь України в контексті збалансованого розвитку: теоретико-методологічні, нормативно-правові та організаційні аспекти : монографія / О.І. Фурдичко, В.В. Лавров. – К. : Основа, 2009. – 424 с.
9. Шершун М.Х. Теоретичні основи формування лісового господарства у контексті збалансованого розвитку / М.Х. Шершун // Збалансоване природокористування. – 2012. – №1. – С. 16-21.

References

1. Deineka, A.M. (2009), *Lisove hospodarstvo: ekolooho-ekonomichni zasady rozvytku* [Forestry: ecological and economic foundations of development], monograph, Znannia, Kyiv, Ukraine, 350 p.
2. Drobot, O.I., Zadachyna, S.O. (2013), "Methodological bases of the institutional support for sustainable development of the forest economy sector", *Zbalansovane pryrodokorystuvannia*, no. 4, pp. 10-16.
3. Kravets, P.V. (2011), "Specifics of the Ecological Management System Development in Forestry", *Marketing i menedzhment innovatsij*, vol. 1, no. 3, pp. 188-194.
4. Lytsur, I.M. (2010), *Ekolooho-ekonomichni problemy prostorovoi orhanizatsii lisovoho kompleksu Ukrainy* [Ecological and economic problems of spatial organization of forestry in Ukraine], monohrapf, RVPS Ukraine NAN Ukraine, Kyiv, 320 p.
5. Syniakevych, I.M. [Environmental certification of forests: theory and practice], available at: <http://derevo.info/content/detail/87>, (Accessed 10.09.2014)
6. The Systems of Environmental Management / available at: <http://www.ektor.ru/pages/iso.asp?id=6>, (Accessed 01.09.2014)
7. The Standard of Organizations of Ukraine "Forest Management Certification. Principles, criteria and indicators", (SOU 02.0-33692178-001:2008), available at: <http://sfmu.org.ua/FSC.pdf>, (Accessed 10.08.2014)
8. Furdychko, O.I., Lavrov, V.V. (2009), *Lisova haluz' Ukrainy v konteksti zbalansovanoho rozvytku: teoretyko-metodolohichni, normatyvno-pravovi ta orhanizatsijni aspekty* [Forestry sector of Ukraine in the context of sustainable development: theoretical, methodological, legal and organizational aspects], monograph, Osнова, Kyiv, Ukraine, 424 p.
9. Shershun, M.Kh. (2012), "Theoretical basis of the reform of forestry in the context of sustainable development", *Zbalansovane pryrodokorystuvannia*, no. 1, pp. 16-21.